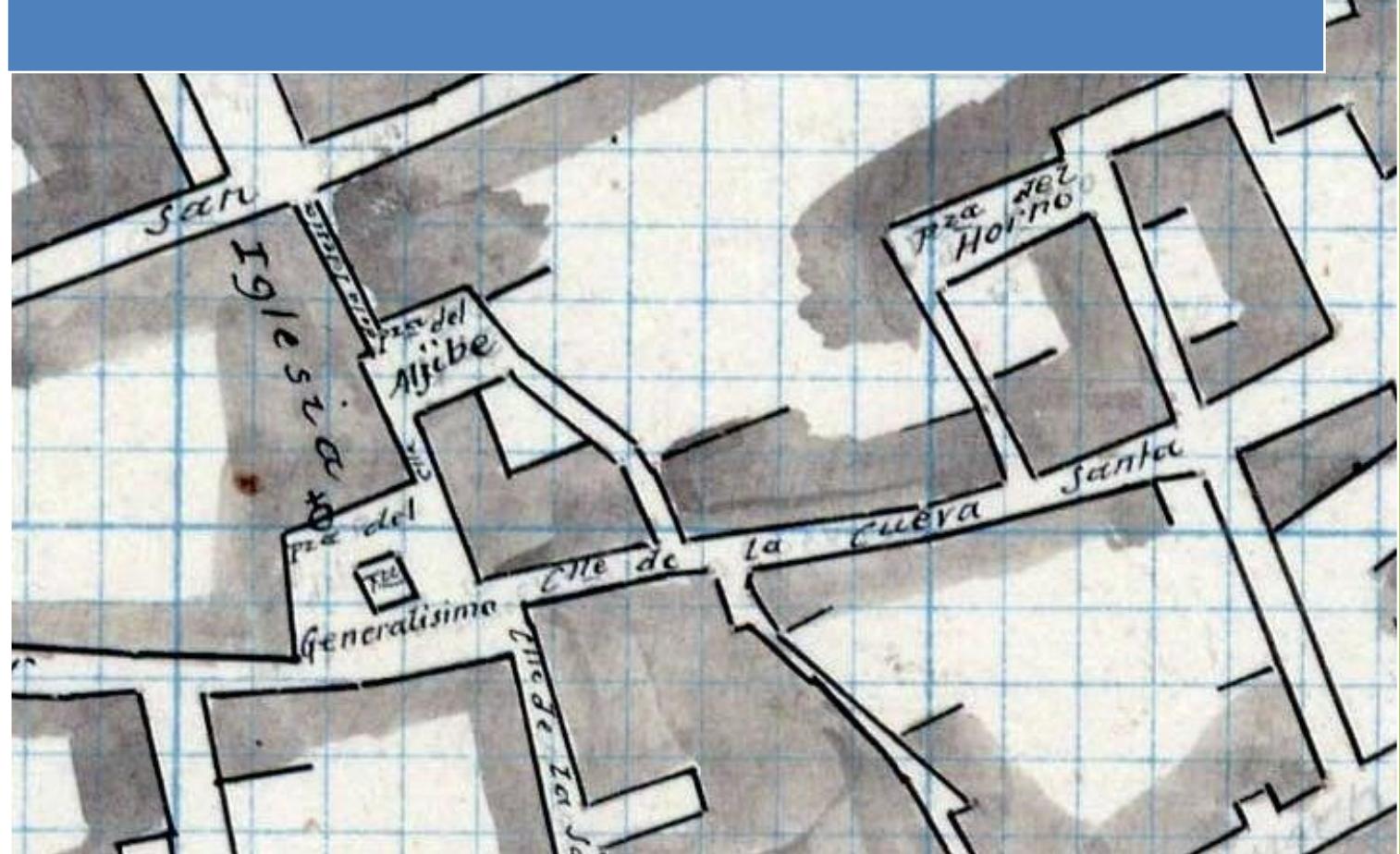

2021

INFORME HISTÒRIC SOBRE L'ALJUB(Xilxes)

Ferran Valls Planes

29/03/2021

INFORME HISTÒRIC SOBRE L'ALJUB DE XILXES.

Des de la formació del nucli de Xilxes, després de la conquesta de Jaume I, fins a les darreries del segle XIX, la nostra població s'abastia de l'aigua que, procedent de la font de la Llosa, arribava al nostre terme a través de la Séquia Major i que en la seu major part era usada per a regar l'horta. No obstant això, moltes vegades aquestes aigües perdien la condició de potables perquè eren conduïdes per una séquia descoberta, exposada a qualsevol contaminació dels partidors i de les séquies secundàries, i també perquè un tram de la séquia discorria pel costat del camí Reial i era utilitzat com abeurador del bestiar que per allí circulava. Per una altra banda, l'aigua de la font de la Llosa s'havia de compartir amb eixa població veïna, de manera que, d'un torn de 8 dies, 4'5 li corresponien a Xilxes i 3'5 a la Llosa, amb la particularitat que, quan l'aigua li corresponia a la Llosa, el partidor de la séquia de Xilxes es tancava i no arribava l'aigua. A tot això cal afegir que, a l'estiu dels anys poc plovedors, el cabal de la font minvava i, de vegades, es quedava sense aigua; per això l'abastiment d'aigua es complementava amb la construcció de pou casolans en la majoria de les cases del municipi.

Aquesta situació es va mantenir fins a les darreries del segle XIX, concretament l'any 1887, quan es va decidir la construcció d'un aljub municipal a la placeta situada al costat de l'església parroquial¹. El motiu pel qual es va construir l'aljub en eixa època i no abans cal buscar-lo en les conseqüències de l'epidèmia de càlera de 1885 que va afectar la nostra població durant els mesos de juny i juliol d'eixe any².

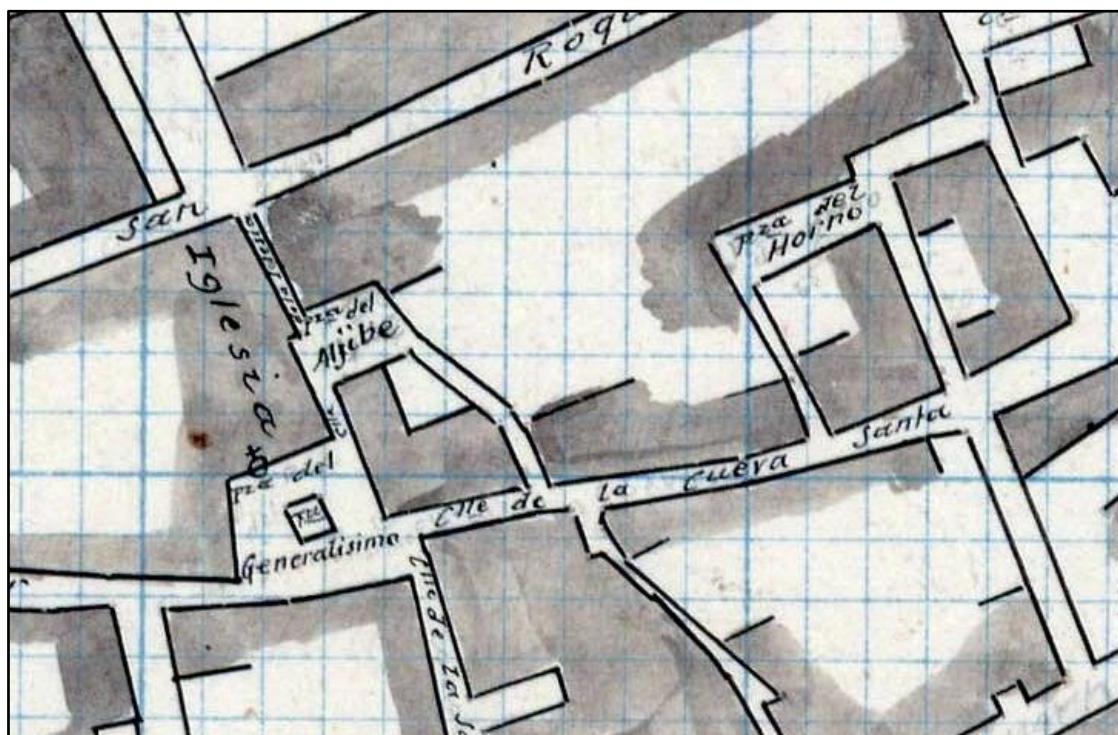
El càlera és una malaltia infecciosa intestinal aguda i contagiosa, originària d'Àsia, causada per la ingestió d'aigua o aliments infectats pel bacteri "*Vibrio cholerae*". La simptomatologia es caracteritza fonamentalment per nàusees, vòmits i una abundant diarrea aquosa que du a la deshidratació de l'infectat. El principal mitjà de transmissió

¹ Actual carrer i replaceta d'Alfons XIII. Tradicionalment ha estat anomenada carrer i placeta de l'església, però l'any 1927 amb motiu del 25 aniversari de l'entronització del rei Alfons XIII se li va canviar el nom.

² Concretament entre el 17 de juny i el 21 de juliol (Arxiu de la Diputació Provincial de Castelló: Butlletins Oficials de la Província del any 1885).

del bacteri és l'aigua. Durant l'epidèmia, el consum d'aigua contaminada o la ingestió d'aliments regats amb aigua contaminada³ va propagar la malaltia, per això les autoritats sanitàries ordenaven bullir l'aigua per al consum humà i coure convenientment els aliments.

Vist que la contaminació de l'aigua potable va potenciar la transmissió de la malaltia, les autoritats municipals decidiren buscar una nova manera d'abastir-se d'aigua apta per al consum humà, ja que, en cas de produir-se una altra epidèmia de còlera, els pous eren fàcilment contaminables i l'aigua de la séquia podria perdre també la seu potabilitat. Per això van optar per la construcció d'un aljub que recollira l'aigua de pluja.

Ubicació de l'aljub al plànol de Xilxes (IGC)

³ La femta aquosa d'un malalt podia infectar pous o estris i contagiar la malaltia a altres individus. També llavar la roba dels infectats a les séquies o als saferetjos públics actuava com a font de contagi, sobretot si després eixa aigua era usada per al reg.

Regidoria de Cultura - Ajuntament de Xilxes

INFORME HISTÒRIC SOBRE L'ALJUB (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

El projecte de l'aljub.

El 29 d'octubre de 1887, l'ajuntament de Xilxes encapçalat pel seu alcalde, Baptista Melchor, va sol·licitar a la Diputació Provincial de Castelló una subvenció de 9.000 pessetes per a la construcció d'un aljub per a l'abastiment de la població. Eixa petició anava acompanyada d'una còpia certificada de l'acord del ple municipal, així com del projecte de construcció.

El 5 de novembre següent, una vegada analitzada la sol·licitud, el Negociat d'Obres Públiques va informar negativament:

"Vista la instancia inscrita por concejales del Ayuntamiento de Chilches solicitando se les conceda una subvención para construir un algibe ó depósito de aguas pluviales para el abastecimiento de dicho pueblo y considerando que la obra de que se trata no puede en manera alguna estimarse como provincial, puesto que el beneficio que reporta es pura y exclusivamente para el vecindario de Chilches sin que de dicha mejora disfrute ni favorezca á ninguno de los restantes pueblos de la provincia; el Negociado opina que no procede se conceda la subvención solicitada por ser pura y exclusivamente en beneficio del vecindario de Chilches..."⁴

A la vista d'aquest informe, la Diputació Provincial va acordar que no procedia la concessió de la subvenció a l'ajuntament de Xilxes i, en data del 8 de novembre de 1887, ho va comunicar al governador civil perquè aquesta autoritat ho notificara als interessats i els retornara tota la documentació presentada (instància, còpia acord municipal i projecte).

Malauradament, aquesta documentació no s'ha conservat a l'arxiu municipal de Xilxes i, per tant, no tenim ni plànol ni memòria de l'obra; tampoc ens consta en quina data exacta es van iniciar les obres de la construcció de l'aljub, possiblement entre 1888 i 1889.

⁴ ARXIU DE LA DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE CASTELLÓ: Caixa 10629. Construccions civils (1879-1914).

L'estructura.

La paraula *aljub* prové de l'àrab “*al-yubb*” (= pou) i es refereix a una estructura excavada total o parcialment on s'emmagatzemen les aigües procedents de pluja i que, generalment, apareix coberta per una volta. De l'aljub de Xilxes no disposem –de moment- de cap document gràfic (plànol, fotografies...) que ens donen una informació precisa sobre com era la seuva estructura, tan sols tenim unes dades disperses obtingudes en diferents entrevistes a persones majors de la població que recordaven com era. Basant-nos en eixa informació i en la bibliografia especialitzada podem aventurar les següents hipòtesis les quals hauran de ser corroborades amb una excavació arqueològica.

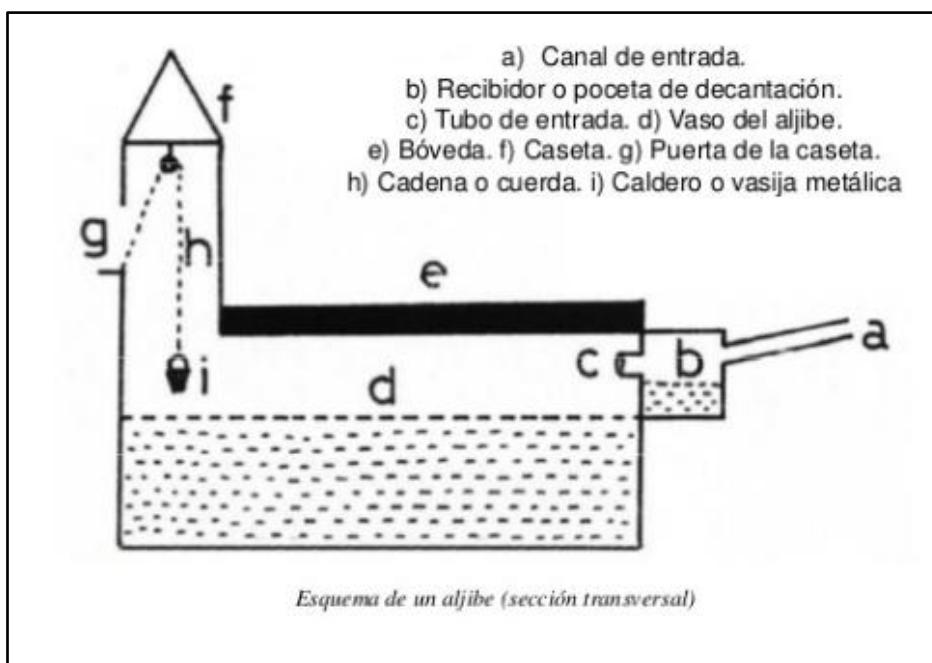
L'aljub es troba adossat a la paret de la casa abadia i ocupa la major part de la replaceta. Encara que està excavat en el subsòl, originàriament un muret d'obra d'uns 40 cm d'alçada delimitava la seuva estructura, deixant al seu voltant un passadís pel qual transitava la gent. La tipologia de l'aljub de Xilxes és de cisterna o bassa. En cada aljub podem apreciar quatre parts diferenciades:

- a) Vessants d'alimentació. Són els dispositius destinats a la recollida de l'aigua; en el cas de l'aljub de Xilxes era la teulada de l'església⁵ i de la casa abadia.
- b) Canal d'alimentació. Conducte que canalitza l'aigua recollida des de la teulada fins a la contrabassa. Hi havia dos conductes: un d'ells estava situat a la paret de l'església (al lloc on l'any 1936 es va obrir una porta, encara visible) i l'altre estava a la paret de la casa abadia.
- c) Contrabassa o decantador. Basseta menuda per la qual discorre l'aigua abans d'entrar al vas. La seuva missió és la de provocar la decantació de la càrrega sòlida, tant d'arrossegament com en suspensió, que transporta l'aigua, ja que la base de la contrabassa es troba a un nivell inferior al de l'orifici d'entrada

⁵ “EL ALJIBE DEL PUEBLO.- Este aljibe, que estaba junto a la casa abadía, fue construido con la aportación de todo el pueblo para almacenar el agua de lluvia recogida por los tejados de la iglesia...” (ALMAR MELCHOR, Arturo; LÓPEZ ALCAIDE, Joaquín y ESPINOSA ISACH, José Mº: “Memoria de un setentón”, en Chilches, pueblo de España, Valencia, Ayuntamiento de Chilches, 1965, p. 45).

d'aigües al vas. La majoria dels aljubs disposen d'una segona obertura, normalment situat a l'extrem contrari, per on ix l'aigua sobrant una vegada està ple (desconeixem si l'aljub de Xilxes en tenia algun).

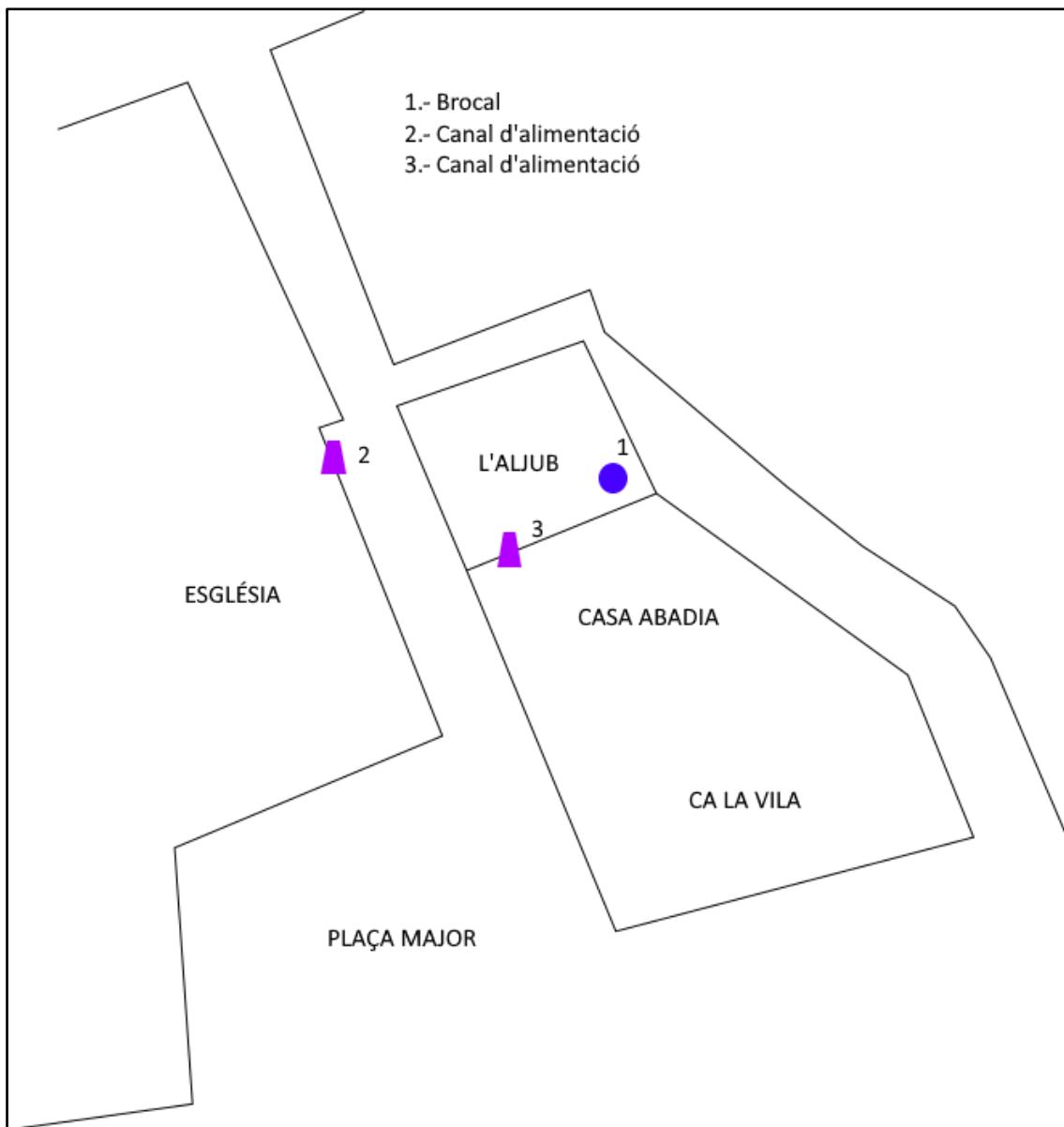
- d) Vas. És l'estruccura excavada on s'emmagatzema l'aigua. Presenta una planta en forma de paral·lelepípede rectangular o quadrat (s'adapta al lloc on s'ubica). El fons, construït a una profunditat que oscil·la entre 2 i 5 metres, sol ser pla, però amb un cert desnivell o escaló cap al lloc on se situa el brocal, amb la finalitat d'aprofitar al màxim l'aigua emmagatzemada. Està cobert amb obra de fàbrica, normalment amb una volta que descansa sobre els murs de l'aljub. A l'extrem oposat a l'entrada de l'aigua se situa el brocal o lloc d'extracció de l'aigua. El de Xilxes era una espècie de caseta de forma cilíndrica amb una porteta frontal i coberta amb una cúpula (tipologia anomenada de capelleta) d'estruccura metàl·lica. A l'interior hi havia un travesser d'on es penjava una corriola amb una corda subjecta a un poal que servia per a treure l'aigua. Al costat del brocal hi havia una pila.

Regidoria de Cultura - Ajuntament de Xilxes

INFORME HISTÒRIC SOBRE L'ALJUB (Xilxes)

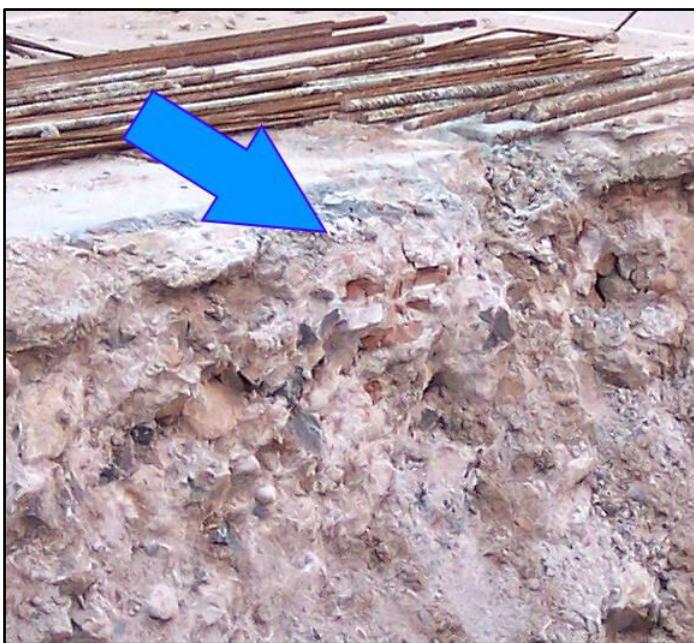
Ferran Valls Planes (2021)

Els murs dels aljubs es construïen de maçoneria amb morter d'argamassa, mentre que a les voltes solia utilitzar-se la rajola, sobretot a partir del segle XIX. La part interior, la qual estava en contacte amb l'aigua, s'impermeabilitzava amb morter de calç barrejat amb argila molt fina. Podem confirmar que la volta que cobria l'aljub de Xilxes estava format per rajola, perquè durant les obres d'enderrocament i cimentació de la casa abadia (2003) es van deixar al descobert part de l'inici de la volta tal com ho prova les diferents fotografies que van prendre en el seu moment.

Vista d'una part de la volta de rajola de l'aljub (Foto: Ferran Valls, 2004)

Regidoria de Cultura - Ajuntament de Xilxes

INFORME HISTÒRIC SOBRE L'ALJUB (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

Vista d'una part de la volta de rajola de l'aljub (Foto: Ferran Valls, 2004)

La distribució de l'aigua.

Com que l'aljub era de propietat municipal, l'ajuntament nomenava una persona – concretament una dona-, a la qual li assignava una retribució econòmica a càrrec del pressupost anual⁶, perquè s'encarregara d'obrir i tancar la porta del brocal dos dies per setmana amb la finalitat de controlar el subministrament d'aigua a la població en èpoques d'escassesa⁷. Ací tenim un exemple de nomenament de l'any 1938, en plena guerra civil:

"Personal.- En atención de haber fallecido la encargada del Algibe Rosa Casabó Gavara y debiendo de proveerse dicho cargo, el Consejo acordó por unanimidad designar a la vecina de esta población Teresa Melchor Aguilar, con el haber que figure en presupuesto".⁸

Durant la guerra civil, després de l'evacuació del poble el juny de 1938 i l'estabilització del front entre Nules i Moncofa, el poble va patir els efectes dels bombardejos aeris i de l'artilleria. Un dels efectes va ser l'enfonsament de la coberta de l'aljub a conseqüència de l'impacte d'un projectil.

Acabada la guerra, no es va reconstruir i, per a evitar accidents i malalties a causa de l'aigua estancada, es va decidir tapar-lo, reblir-lo amb enderrocs, l'any 1949:

"La Corporación Municipal acuerda por unanimidad derribar el aljibe sito en la Plaza de D. Alfonso XIII de esta localidad, pues considera que es inservible para el abastecimiento de aguas y que de no efectuar el derrumbamiento, las [aguas]

⁶ Als pressupostos municipals de 1933 i de 1934 se li assigna una quantitat anual de 60 pessetes (ARXIU HISTÒRIC PROVINCIAL DE CASTELLÓ: Hisenda. Caixa 3904)

⁷ "... Había una mujer encargada de abrirlo [aljibe] dos veces por semana, rationando el agua cuando ésta escaseaba". (ALMAR MELCHOR, Arturo et alii: "Memoria de un setentón", en *Chilches, pueblo de España*, Valencia, Ayuntamiento de Chilches, 1965, p. 45)

⁸ ARXIU MUNICIPAL DE XILXES: Actes del Ple de l'Ajuntament (1936-1938), f. 44. Acta de l'11 d'abril de 1938.

que quedan de remanente, constituyen un foco de infección para la salud pública..."⁹

Així va continuar fins a l'any 2004, quan les obres de cimentació de la nova casa abadia van treure a la llum restes de la volta de rajola de l'aljub.

Ferran Valls Planes

(Llicenciat en Història)

Bibliografia.

- ALMAR MELCHOR, Arturo; LÓPEZ ALCAIDE, Joaquín y ESPINOSA ISACH, José Mª: *Chilches, pueblo de España*, Valencia, Ayuntamiento de Chilches, 1965.
- BAÑOS SERRANO, José: "Los aljibes en el término municipal de Alhama de Murcia. Datos para su estudio", en Ricardo Montes Bernárdez (coord.): *El agua a lo largo de la historia en la Región de Murcia, XII Congreso de Cronistas Oficiales de la Región de Murcia*, Murcia, Confederación Hidrográfica del Segura, 2019, pp. 169-184.
- BOX AMORÓS, Margarita: "Un aprovisionamiento tradicional de agua en el sureste ibérico: los aljibes", *Investigaciones Geográficas*, núm. 13, 1995, pp. 91-106.
- CANYAMÀS i VALLCANERA, Domènec-Xavier: "Oliva i l'epidèmia de còlera de 1885", en *Cabdells*, núm. 18, 2020 (pp.43-66).
- DÍAZ CRUZ, Pedro Luis: "El proceso privatizador del agua en Canarias. La Ley de 1879", *XXIII Coloquio de Historia Canario-Americanana*, 2018, pp. 1-13.

⁹ ARXIU MUNICIPAL DE XILXES: Actes del Ple de l'Ajuntament (1947-1951), ff. 238-239. Acta del 20 de setembre de 1949

Regidoria de Cultura - Ajuntament de Xilxes

INFORME HISTÒRIC SOBRE L'ALJUB (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

- MIRA, Joan Francesc: *Temes d'etnografia valenciana*, volum I (Poblament, arquitectura, condicions de la vida domèstica), València, Institució Alfons el Magnànim, 1983, pp. 143-146.

Documentació arxivística consultada.

ARXIU DE LA DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE CASTELLÓ:

- Butlletí Oficial de la Província de Castelló (1885).
- Caixa 10629. Construccions civils (1879-1914).

ARXIU HISTÒRIC PROVINCIAL DE CASTELLÓ:

- Caixa 3904. Hisenda. Pressupostos municipals de Xilxes (1933 i 1934).

ARXIU MUNICIPAL DE XILXES:

- Actes del Ple de l'Ajuntament de Xilxes (1936-1938).
- Actes del Ple de l'Ajuntament de Xilxes (1947-1951).

Fonts orals.

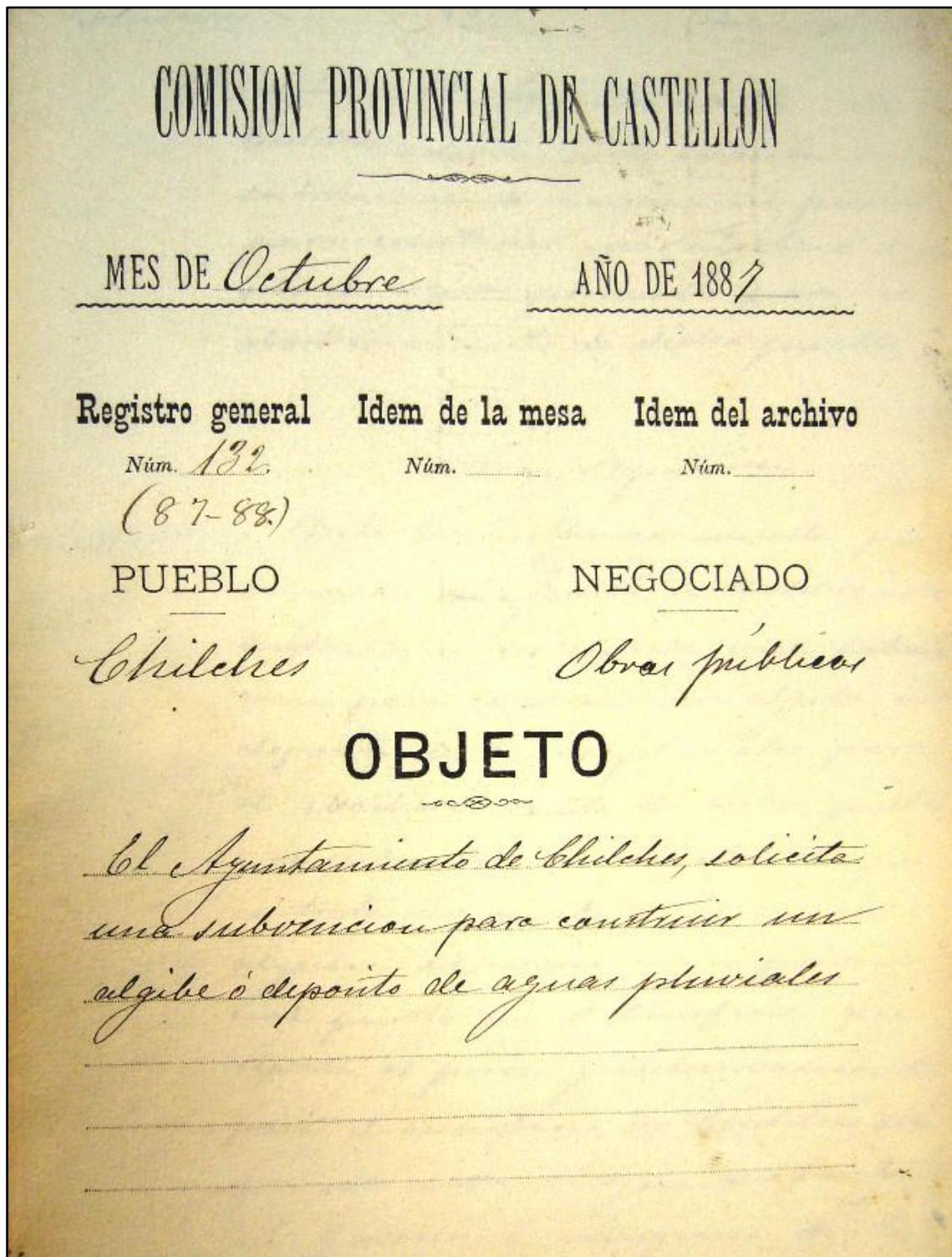
- Entrevista amb Teresa Mus (2021).
- Entrevista amb Magdalena Planes (2004).

Regidoria de Cultura - Ajuntament de Xilxes

INFORME HISTÒRIC SOBRE L'ALJUB (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

Annex fotogràfic i documental.

Carpeta de l'expedient de sol·licitud de la subvenció (ADipCas).

Regidoria de Cultura - Ajuntament de Xilxes

INFORME HISTÒRIC SOBRE L'ALJUB (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

Detall de la casa abadia des de la replaceta. Allí se situava el brocal de l'aljub.

(Foto: T. Mus, 2002).

Regidoria de Cultura - Ajuntament de Xilxes

INFORME HISTÒRIC SOBRE L'ALJUB (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

Panoràmiques actuals de la replaceta on se situa l'aljub (2021)

Regidoria de Cultura - Ajuntament de Xilxes

INFORME HISTÒRIC SOBRE L'ALJUB (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

Panoràmiques actuals de la replaceta on se situa l'aljub (2021)

